

Fig. 1. Kirken set fra nordvest. KdeFL fot. 1997. - *The church seen from the north-west.*

LUNDUM KIRKE

VOER HERRED

Landsbyen er første gang nævnt 1390,¹ kirken 1476,² da det forsikredes, at et jordstykke, der kaldes »presteballi«, havde været i kirkens besiddelse i en længere årrække. 1524³ bidrog sognet med 10 mark til Frederik I.s ekstraskat, den såkaldte landehjælp. I (sen)middelalderen må kirken have hørt under bispem i Århus, eftersom det 1554⁴ hedder, at præstegården traditionelt har afgivet sine herlighedsydelse til Åkær, der før reformationen var en af bispens sædegårde. Nævnte år tilhørte kirken i hvert fald kongen, der i overensstemmelse med udbredt praksis havde tienderne bortfæstet lokalt; kun få af disse ordninger er kendt.⁵

1678⁶ solgte kongen kirken til Anne Margrete, enke efter en Peder Hansen »på« Palsgård; på hendes og andre arvingers vegne solgte landsdommer på Fyn, Peder Luxdorph, 1695⁷ kirken (og den i Hansted) til handelsmand i Horsens Anders Jensen Thonbo, der siden 1684 havde været ejer af Hanstedgård (i nabosognet). Dennes enke, Dorte Hansdatter Lotterup, oprettede 1705,⁸ efter tabet af sit sidste barn, Hansted hospital (jfr. s. 4863) og lod bl.a. tienderne fra Lundum og Hansted kirker være en del af stiftelsens økonomiske grundlag. Kirken forblev under hospitalet, til den overgik til selveje 1. januar 1925.

1617⁹ betalte kirken for seks *tiggertegn* til de fattige »efter recessen«.

Møntfund: Ved harpning af fyld i gravkrypt i koret 1991 fremkom seks mønter, den ældste fra Christoffer II.s tid; alle indgået i NM (FP 5909).

1998: Lundum sogn indgår i Århus stift og ligger i Horsens kommune, Vejle amtskommune.

Kirken er rejst på en højning i det bakkede landskab, der hæver sig over østsiden af Store Hasted ådal. Ligesom i ældre tid (jfr. fig. 31) står kirken i landsbyens nordre udkant, hvorfra der er en storartet udsigt over kuperet terræn i nord og øst. *Kirkegården* fik i 1870'erne en beskeden *udvidelse* mod nordvest.¹⁰ I forbindelse med en almindelig renovering og omsætning af stengærdet blev vestre hegnsmur flyttet og rettet ud, hvorved den bragtes i flugt med landsbygaden, der går nordud og fortsætter i vejen til Urup (i nabosognet, jfr. s. 4515). *Hegningens* netop nævnte istandsættelse foregik etapevis og indledtes på synets foranledning 1871, da vestsidens søndre halvdel skulle udføres i »tildels spaltede sten«. Før vestmurens fornyelse var hele arealet omgivet af et stengærde, der tidligst er nævnt 1606,⁹ da det trængte til at blive lagt op. Siden og frem til nyeste tid anføres adskillige fornyelser og udbedringer.

Indgangene udgøres af en hovedport midt på vestsiden, en stakitlåde i øst (ophængt på træstolper med buet overligger) samt en 1941 etableret gennemgang til affaldsplads uden for nordre diges vestligste strækning. Porten er rejst 1878,¹¹ efter at det ovennævnte jordstykke var »indtaget«, og rummer jerntremmefløje, ophængt på tre murede, hvidkalkede piller, hver afdækket med en tjæret, korskronet pyramide; en delvis ommuring har fundet sted i slutningen af 1920'erne. I forbindelse med reparationer og fornyelser nævnes indgange hyppigt siden første omtale 1608;⁹ nogle år senere indkøbtes træ til en *†vist* samt til port og låge. 1618 var der (antagelig drejelige) kors i begge låger, og 1623 lagdes 100 tagsten på porten. Om denne var muret, fremgår ikke; i hvert fald skulle den renoveres 1677-78. I præstens beskrivelse 1791¹² kaldes porten og lågen »gammel«, og 1820 blev de murede *†piller*, der 1810 var blytækkede, fornyet.

1841 foreslog synet sydsidens stente afløst af stakitlåde;¹³ denne *†indgang* nævnes endnu 1962.

En grundmuret, hvidkalket og teglhængt *bygning* til graverens udstyr m.v. er, efter tegning af Torben Knudsen, Horsens, opført 1985 inden for kirkegårdens nordøstre hjørne, hvor der i århundredets begyndelse var placeret et *†nød-tørftshus*. I 1910'erne anlagdes gange, og 1947 var terrænregulering på tale. På områdets nordre del står adskillige store løvtræer (kastanie, løn og ask), mens stien, der fører fra porten op til våbenhusdøren, kantes af birk. Som *fortov* omkring kirken ønskede synet 1869 anlagt en grusdækket lerbanket.

BYGNING

Kirken består af et forholdsvis bredt kor og et skib, hvortil slutter sig våbenhus og et stateligt tårn fra perioden omkring år 1500. Ved samme tid blev indbygget hvælv i koret. I 1860'erne er triumfmuren fornyet, og skibets indre fik den nuværende, nygotiske karakter; 1887 opførtes trappehuset på tårnets nordside. Orienteringen har en lille afvigelse mod nord.¹⁴

Koret er indvendig nærmest kvadratisk, endda lidt bredere end langt, mens skibet ses at være *afsat* med den temmelig udbredte proportion 1 til kvadratroden af 3 (jfr. f.eks. Låsby, s. 3654, fig. 43). I disse oprindelige afsnit synes *byggematerialet* at have været fordelt med granit forneden i facaderne og frådsten højere oppe, hvilket kan minde om forholdene ved nabokirken i Tolstrup (s. 4772). Dog indgår der nu, som resultat af mange ændringer og reparationer, betydelige mængder af mursten. Over en skråkantsokkel forløber et antal granitkvadre (4-7, et par yderligere ved hjørnerne). Bagmurene består overvejende af marksten, som på indersiden af korets østre taggavl ses lagvis henlagte, mens der ved åbningerne er anvendt tildannede frådsten og granitblokke.

Begge *døre* er i behold; nordre tilmuret, søndre i brug, men omdannet foroven og ved bort hugning af anslagsfremspring, hvilket måske er sket efter synets ønske 1870; åbningens indvendige bredde er 123 cm. Nordre indgangs bredde måles på facaden til 93 cm, mens højden synes

Fig. 2. Kirken set fra øst. KdeFL fot. 1997. - *The church seen from the east.*

ændret ved ommuring. Med en enkelt undtagelse kan de oprindelige og højtsiddende *vinduer* registreres; det i korets østgavl står som en indvendig niche, mens de andre er tilmuret bindig på begge sider.¹⁵ Korvinduerne måler hhv. ca. 140x67 og 130x70 cm, mens skibets fire, fordelt med to i hver langside, tilsyneladende har haft lidt forskellige bredder (77-87 cm) og en højde omkring 160 cm.

Ændringer og tilføjelser. Rækkefølgen af de enkelte led i kirkens senmiddelalderlige omdannelse lader sig næppe fastslå. Den følgende beskrivelse indledes med korhvalvet og fortsætter med våbenhus og tårn.

Indbygning af *hvalv* i koret synes ofte at have været indledningen til den modernisering, som i perioden omkring år 1500 gennemførtes ved de fleste kirker. I Lundum er der, som sædvanligt, i

korets hjørner opmuret falsede piller, der over det udkragede, affasede vederlagsskifte bærer hvælvets helsten brede skjoldbuer, retkantede halvstensribber og de halvsten tykke kapper; på oversiden er der overribber med kamtrin. Tidligere havde korgavlen *†kamtakker*, der formentlig var tilføjet som afslutning på hvælvbygget; de blev repareret 1638⁹ og fjernet 1753.¹⁶

I betragtning af at der 1632⁹ blev udskiftet loftsbrædder, må det slutes, at der ikke har været hvælv i skibet, således som det oftest er tilfældet i andre kirker. Til gengæld fik tårnrummet et flot, ottedelt hvælv, hvilken ombygning understregede rummet som en del af skibet, af hvis gulvareal det udgjorde ca. 50%.

Våbenhuset er afsat lidt skævt, men på sædvanlig måde er det rejst på den side af kirken, der vender mod landsbyen, og det er placeret midt

Fig. 3. Kirken set fra sydøst. KdeFL fot. 1997. - *The church seen from the south-east.*

for portalen. Alligevel kan den omstændighed, at dets vestfacade flugter med kirkens forsvundne vestgavl, give anledning til en formodning om, at det er tilføjet før tårnet.

På en til begge sider synlig syld af marksten er murene opført af munkesten i et uklart forbandt. Døren er ændret i nyere tid, måske efter synets ønske 1870. *Muret bænk*, nu knap 40 cm høj, bevaret i østsiden. Huset nævnes første gang 1617⁹ og blev i de følgende år sat grundigt i stand på mur, tagværk og tag. 1702¹⁷ var loftet væk, og der »fattedes en hel hob sten«. 1752¹⁸ sluttedes kontrakt om en større reparation, der bl.a. indbefattede skalmuring af gavlen; formentlig stammer de enkle, profilerede og murede gesimser fra denne lejlighed. På synets foranledning 1862 indsattes vinduet i østmuren, og med Viggo Norn som arkitekt blev loftet hævet og fornyet 1908.

Det tre stokværk høje *tårn* er som nævnt relativt stort. Til dette indtryk medvirker, at det har samme bredde som skibet. Dets svære mure bærer vidnesbyrd om adskillige reparationer og skalmuringer. Fra begyndelsen har facaderne fortrinsvis været af marksten; dog er der forneden på vestsiden dels en skråkantsokkel, dels

3-4 kvaderskifter; begge dele utvivlsomt taget fra skibets gavl, der blev brudt ned i forbindelse med tårnets opførelse. Også væggene i tårnrummet er af marksten, mens de højere oppe er af munkesten i munkeforbandt med ridsede, sine steder nærmest ryggede fuger. Adgangen til tårnets øvre etager foregår på nordsiden via det nedennævnte trappehus fra 1887. Før den tid førte en trætrappe op til den højtiddende dør, som det stadig er tilfældet mange steder i stiftet. Siden 1624, da den udvendige trappe nævnes første gang,⁹ er den ofte blevet repareret eller fornyet. I mellemstokværkets østmur indgår som bæring over tårnbuen et halvanden sten højt, falset stik, der spænder ud mellem nord- og sydmurene (jfr. f.eks. nabokirken Østbirk, s. 4443). Måske er det en konsekvens af denne foranstaltning, at det kun er i rummets vestside, at der ved etagens fod forløber et lag af gennemgående, nu i facaden tilmurede bjælkehuller; disse er skråtstillet i hjørnerne (jfr. f.eks. Bjergager, s. 2497).

Mod hvert verdenshjørne har klokkestokværket et glamhul, der udvendig er rundbuet og falset; det i øst og det i vest er mindst omdannet, hvilket også gælder den indre, fladbuede niche,

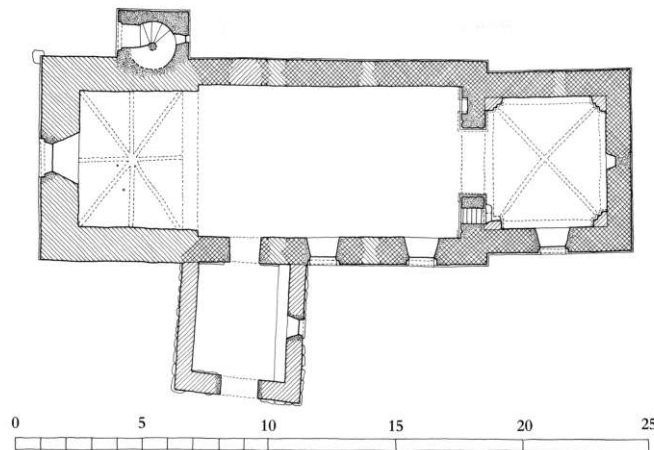

Fig. 4. Grundplan 1:300. Opmålt af Cathrine Gerner Hansen 1987, tegnet af KdeFL 1998. - *Ground-plan.*

hvor i hver åbning sidder. Navnlig i sydsiden er etagens vægge stærkt ommurede.

Af taggavlene er den østre i behold med sine blændinger, mens den mest vejruddatte, vestre, der antagelig også har haft blændinger, nu står indrykket og uden dekoration. Indersiden må imidlertid være den oprindelige, hvorfor en af de reparationer, der har fundet sted i tidens løb, måske den i 1868,¹¹ har bestået i fjernelse af stene i murens yderside med efterfølgende glatpudsning. Fremgangsmåden minder om den ved tårnet i Tåning (s. 4598). I Lundum er øst-

gavlens i højden tvedelte blændingsdekoration i den grad beslægtet med den tilsvarende gavl i Tåning, at begge må være udført af samme murerhold. Forneden har syv højblændinger fælles fodlinie, og de midterste fem afsluttes oventil med dobbelte spidsbuer, båret afhængstave; de tre centrale er lige høje. I gavltoppen sidder en tvillingeblænding, hvis halvsten brede midtstav brydes af tværlagt normalsten. Mellem de to blændingsetager forløber et savskifte.

Utvivlsomt var tårnet fra begyndelsen udstyret med *†kamtakker*, der ligesom korgavlens blev »opmandet« 1638⁹ og sidste gang nævnes 1753.¹⁸

Tårnrummet overdækkes som nævnt med et otteadelt halvstenshvælv, hvis retkantede halvstensribber og kapper hviler på forlæg i væggene og derfor nok er samtidige med bygnings opførelse. Ligeledes fra begyndelsen har rummet været belyst med det relativt store, indvendig rundbuede og smigede vindue i vest. Åbningen er omdannet dels i facaden, dels indvendig ved sænkning og ommuring af bundsmigen. I begge sider er hjørnet med væggen, ligesom i Tåning, udformet med såkaldt hulsøm (jfr. f.eks. domkirken i Århus, s. 234 og Hasted, s. 4833).

Tårnet er tidligst omtalt 1619, da »gavlen og vestsiden« blev repareret; 1651-52 foregik en »ommuring under glamhullerne«.⁹ Efter at synet 1748 havde konstateret, at det sydvestre hjørne var revnet fra øverst til nederst, gennem-

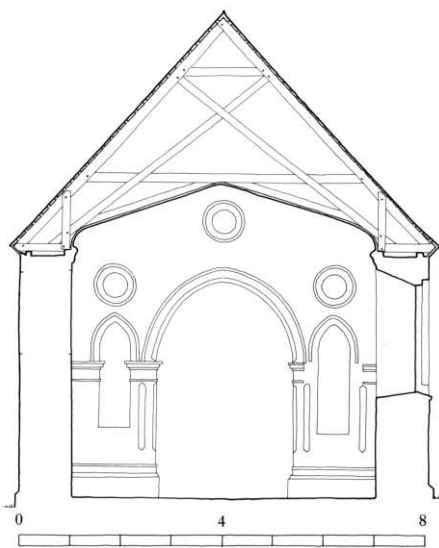

Fig. 5. Tværsnit i skibet set mod øst 1:150. Opmålt af Cathrine Gerner Hansen 1987, tegnet af KdeFL 1998. - *Cross-section of the nave looking east.*

Fig. 6. Indre, set mod vest. Henrik Wichmann fot. 1997. - *Interior to the west.*

førtes 1753¹⁹ den omfattende istandsættelse, hvortil der ovenfor har været hentydet. Efter den ligeledes nævnte ommuring af gavlene 1868 kom det 1883 på tale at opføre et trappehus i stedet for den udvendige »stige« op til den højt-siddende dør på nordsiden på samme måde, som det nogle år før var sket ved annekskirken i Hansted (s. 4835). Efter nogen diskussion om form og materiale, hvori den kgl. bygningsinspektør var indblandet, påbegyndtes opførelsen 1886, og trappehuset stod færdigt året efter. Det er over nogle kvaderskifter rejst af mursten og forsynet med blyhængt halvtæg. Overdøren måtte omdannes for at passe til de nye adgangsforhold.

Kirkens *vedligeholdelse* og tilstand i nyere tid, ud over det allerede omtalte vedrørende våbenhus og tårn, kan som nævnt følges ret nøje allerede i 1600rne.⁹ Endnu i 1630rne var økono-

mien bedre i Lundum end de fleste steder, men efter svenskekrigene måtte herredsbogen 1661²⁰ notere, at »kirken ser meget ilde og ynkelig ud, formedelst Guds hastige og strenge vejrlig«. De istandsættelser, hvorom der århundredet ud foreligger efterretninger, angår dog normal rutine og drejer sig navnlig om tagarbejde. Uden nærmere oplysning nævnes 1708,¹⁸ at kirken var under reparation. Som ovenfor berørt foregik 1753¹⁹ efter foregående synsudsættelser en større istandsættelse. På grundlag af kontrakt med murermeister Søren Pedersen i Ejstrup blev både skibets og korets østgavle og tilstødende partier af de respektive langsider stærkt ommuret. Der nævnes reparationer i 1780erne,²¹ 1812²² og 1831,¹³ og hver gang giver synet bagefter udtryk for, at kirken er i god stand. Det var måske 1812, at skibets loft blev pudset, i hvert fald omtaler synet 1819¹³ her gipsdække.

Fig. 7. Indre, set mod øst. Henrik Wichmann fot. 1997. - *Interior to the east.*

1866 blev de i perioden så almindelige ønsker om bl.a. nye gulve og vinduer gjort til virkelighed (jfr. ndf.), og samtidig mente synet, at prædikestolen måtte sænkes. Adgangen til stolen foregik ad en gennembrydning i triumfmuren, nævnt tidligst i synsprotokollens beskrivelse 1862. Da man var bekymret for murens holdbarhed ved en yderligere behugning, iværksattes en næsten fuldstændig fornyelse, hvorved frembragtes den nygotiske triumfvæg, rummets trukne gesimser og det tagformede loft, som i dag præger skibets indre.

Gulvene. Ved istandsættelse i koret 1991 fornyedes trægulvet; i øvrigt udgøres kirkens gulvmateriale af bleggule, liljemønstrede fliser (15x15 cm); dog er der i tårnummets vestre del kantstillede, gule mursten og i våbenhuset klincker på fladen, begge steder i sildebensmønster. Flisebelægningen går antagelig tilbage til 1902,

da synet fandt den forrige slidt ned; året efter foreslog man linoleum på trægulvet i koret, mens våbenhusgulvet skulle fornyes 1911. Første gang gulve nævnes er 1630, da der indkøbtes 400 mursten, måske med henblik på den fornyelse af korgulvet, der foregik 1646-47; året efter blev skibets gulv lagt om, og 1665-66 lagdes 100 mursten i koret.⁹ Beskrivelsen 1791¹² anfører, at der er mursten overalt, mens den i synsprotokollen 1862 bringer et mere broget billede: I koret trægulv, dog gule mursten på fladen inden for skranken og i siderne (jfr. begravelse nr. 1), tilsvarende sten i gangen og i våbenhuset, mens der i stolestaderne ligger store, røde mursten. 1866²³ lagdes fliser, og en snes år senere ønskede synet fyrretræsgulve i stolestaderne.

Vinduerne er i deres nuværende udformning et resultat af synets ønske i 1860'erne, da man foreskrev, at de tre i kirkens sydside skulle være

Fig. 8. Fragment af grønt *glas med motiv udskrabet i gråsort bemaling 1:1 (s. 4808). Birgit Als Hansen 1998. - *Fragment of stained *glass.*

jernvinduer og svare til det, der nogle år før var indsat i tårnrummet. Tidligste omtale er fra 1616 i anledning af reparation, næste gang er 1646-47, da »et stort nyt« blev anbragt i koret.⁹ Et par omtaler i 1700'erne røber en dengang ikke usædvanlige fremgangsmåde: Lukning af en del af et vindue, hvor glasset var gået itu; 1708¹⁸ nævnes et, der var halvt tilmuret, »formedelst vindens kraftige anstød«, og 1784 tales om et »nede i kirken, hvor folk ikke kan synge, fordi det gamle for størstedelen er blæst i stykker og tilmuret«; en udbedring fandt vist sted 1789.¹⁷ Fire vinduer blev sat ind 1839,²⁴ da de gamle var »forbrændte og dunkle«.

Alle tage er tækket med bly (seneste fornyelser 1989) med undtagelse af våbenhusets, der er teglhængt. Denne materialefordeling synes at kunne følges tilbage til i hvert fald 1791¹². Som led i reparation 1672-73 blev oplagt tagsten på tårnet; ellers kan det kun konstateres, at der siden den første omtale 1618⁹ ligger såvel bly som tegl på kirken.

Mens det nyere fyrretagværk i skibet måske går tilbage til omdannelser i 1860'erne, da triumfmuren blev renoveret, er der i koret en ældre tagstol, overvejende af eg med adskillige genanvendte tømmerstykker.

Opvarmning foregår siden 1970 ved indblæsning af elektrisk opvarmet luft. I medfør af loven af 7. juni 1883 opstilledes 1887 en ↑kakkeldov (jfr. fig. 10), som afløstes af kalorifer, der fornyedes 1937.

Ved det ovennævnte gulvarbejde i koret 1991 fremkom *gldsfragmenter, heriblandt ét, anta-

gelig romansk, af grønt glas, ca. tre cm tykt, hvis motiv var udskrabet i gråsort bemaling (fig. 8); desuden et stykke uigennemsigtigt og syv nyere (NM inv.nr. D309-10/1991).

†KALKMALERIER

I forbindelse med kalkning 1982 blev iagttaget spor af †kalkmalerier omkring tårnrummets nordvestre afløbshul.

INVENTAR

Oversigt. Fra kirkens første tid er kun bevaret den romanske døbefonts kumme samt det formentlig samtidige alterbord. Korets inventar hidrører fra de økonomisk gode tider ved 1600'ernes begyndelse. Alterstagerne anskaffedes o. 1585, og alteret prydes af et alterbordspanel fra de første tiår af 1600'erne og en altertavle fra 1611, nu med billede, udført o. 1878 af N. W. Fjeldskov. 1616 var ↑kalk og †disk af messing. Den nuværende kalk og disk er nok oprindelig fra 1623, men kun kalkens skaft og knop er bevaret efter ændringer af Mogens Thommesen Løwenhertz i 1700'ernes første tredjedel. Prædikestolen, ligeledes fra første fjerdedel af 1600'erne, samt ↑skrifte- og †degnestol fra 1642, har afsluttet indretningen af kirkens østende. I forbindelse med en større istandsættelse i 1780'erne opsattes nye stolestader. I løbet af 1800'erne erstattedes ældre inventar af nyt; en klokke i tårnet 1861 og en alterskranke o. 1862. Derudover anskaffedes en oblatæske, udført 1829 af Ulrich Stallknecht, Horsens, og o. 1850 to pengeblokke af støbejern.

Farveholdninger. Efter ovennævnte istandsættelse i

Fig. 9. Alterbordspanel fra 1600'ernes begyndelse (s. 4809). E. V. Jensen fot. 1940. - *Altar frontal from the beginning of the 17th century.*

Fig. 10. Indre, set mod øst. Ældre foto i NM. - Interior to the east.

1780erne ønskedes stolestader, †skrifte- og †degnestol samt alterskranken malet blågrå, muligvis fik alterbordspanelet og detaljer på altertavlen samme farve 1805. O.1862 havde nogle af inventar delene en perlegrå farve, der i løbet af tredje fjerdedel af 1800rne for hele inventarets vedkommende ændredes til egetræsådring. De nuværende farver stammer fra istandsættelser i 1940rne og 1980erne.

Alterbord, formentlig middelalderligt, iflg. synsprotokollens beskrivelse 1862 muret af granit,²⁵ 180x96 cm, 99 cm højt; nu dækket af beklædning på de tre frie sider.

Alterbordspanel, fra 1600rnes begyndelse (fig. 9), af fyr. Forsiden har tre glatte, rektangulære fyldinger i tætprofileret rammeværk; de to ydre rammestykker, sammensat af et plant hjørnestykke og tre lister, afsluttes ind mod midtfeltet med en skråkantprofil. Rammeværket er dekoreret med indslåede rosetter eller stjerner samt indridsede vertikale og horisontale tværstriber og ranker. Siderne har hver to fyldinger med

rammeværk, de østre delvis dækket af altertavlens understøtning. Panelernes bemaling er gråblå, lidt mere grå end altertavlens, og muligvis fra o. 1790¹² eller 1805,²² bortset fra nedre femtedel, der har en egetræsådring, formentlig fra renoveringen o. 1878.²⁵

†*Sidealterbord*(?). 1865 omtales en »forskalling« under prædikestolen,¹¹ muligvis rester af søndre sidealter, der fjernedes i forbindelse med den tidligere omtalte ombygning af triumfvæggen (jfr. s. 4807).

Alterklæder. 1) (Fig. 12), 1991, udført af Elin Stefánsdóttir, Gl. Harlev, af gul og gulorange merceriseret bomuld samt isyet guldtråd, dobbeltvævet, med tre Y-kors; det midterste dobbelt.²⁶ 2) Anskaffet 1905, »et Brysseltæppe«,¹¹ af rødt fløjl med sølvkors og -kanter. Nu ude af brug. †*Alterklæder*. 1642 købtes hos Lars Fogh Albertsen i Horsens lærred til et nyt alterklæde,¹⁶ nok det, der 1661 omtaltes som gammelt og forrådnat.²⁰ Et andet beskrives i

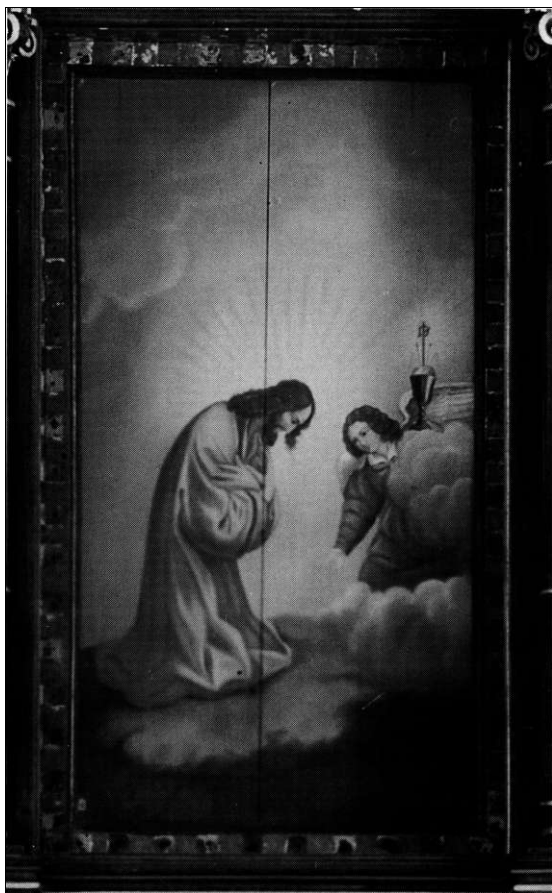

Fig. 11. Altertavlens tidligere storstykkemaleri, »Bønnen i Getsemane have«, fra 1852 af P. H. Lundegaard (s. 4810). E. V. Jensen fot. 1940. - *Painting of the Agony in the Garden by P. H. Lundegaard, 1852, formerly on the altarpiece's central panel.*

1780erne som forslidt og fuldt af store huller.¹⁷ 1791 berettede præsten, at nyt klæde var anskaffet 1788,¹² ifølge synsprotokollens beskrivelse 1862 afrødt fløj med ægte, forgyldte frynser og årstallet 1788 syet på forsiden.¹¹

Altertavle (fig. 12), o. 1611,¹⁶ nært beslægtet med den i Hansted (s. 4839).²⁷ Tavlen er et velproportioneret arbejde bestående af fodstykke samt storstykke og topstykke, begge med fire søjler, gesims og vinger, alt kronet af trekantgavl. Fodstykket og gesimserne er delt i tre ved fremspring, de sidstnævnte med øvre tandsnit. Storstykket deles af fire korintiske frisesøjler med akantusmykkede prydbælter i et bredere midtfelt og to smallere, alle med tandsnit, der dog nu

kun er bevaret i sidefelterne. Topstykkets tre lige store felter, ligeledes indrammet aftandsnit, flankeres affire, nærmest toskanske søjler. De to sæt rigt udskårne yinger har beslagværk rundt om hhv. englehoved og roset, rullekartoucher og frugtgirlander samt, på storvingerne, en siddende fugl, et lille ørnehoved og forneden et stort ben af rovdyrkarakter (fig. 30). På storvingerne har beslagværket tidligere fortsat ud over kanten, men er nu knækket af. Den trekantede topgavl prydes af en (nyere) ottetakket stjerne.

I storfeltet sidder nu et *billede*, »Kristus vel-signer menigheden«, udført 1877/78 af billedhugger Niels Waldemar Fjeldskov, København,²⁵ i imiteret indlagt træ med mørk og lys brun bejdse (jfr. Tolstrup s. 4783); 126x72 cm inkl. den smalle sølvramme. Under billedet findes formentlig fremdeles det tidligere alterbillede, et *maleri* (fig. 11), Bønnen i Getsemane have, signeret P. H. Lundegaard 1852, omtalt som »mådeligt« 1940 af E. V. Jensen. Jesus sås i violet kjortel, knælende i bøn, mens en engel i blått holdt en kalk med lidelsesredskaberne: tornekrone, kors, lanse, svamp og to søjler.

Tavlens nuværende bemaling er sandsynligvis fra 1877/78, en lys egetræsådring i to nuancer med mørkere brune skabelonmalede ranker i fodstykke, friser og felter samt lidt forgyldning på fremspring og søjler. Midt på fodstykket en sortmalet blikplade, hvorpå står med gylden skriveskrift: »Hvo der er af Gud, hører Guds Ord.« Under pladen er feltet sortmalet, men en underliggende, trelinjet indskrifts bogstaver kan anes (jfr. ndf.).

Af den ældste staffering, »med guld og andre farver«, udført 1611 af Jesper maler fra Rye, var 1940 kun bevaret sparsomme rester på kridtgrund: en kadmiumrød i felterne, i det midterste med et tyndt maureskeornament i brunt. Over dette lag sås større og mindre guldstjerner. På bagsiden af storstykkets vinger er med sort malet forskellige initialer og årstal; på den søndre bl.a.: »ICBS 1622, HSK 1622, HSSI 1764«; på den nordre bl.a.: »1630, Christie 1656«.

Ved 1800rnes begyndelse ønskedes tavlen malet, hvilket var udført ved synet 1805.²² 1940 registreredes, at sidefelterne havde violet marmo-

Fig. 12. Altertavle, o. 1611, med storstykkebillede, »Kristus velsigner menigheden«, udført o. 1878 af N. W. Fjeldskov, København (s. 4810). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Altarpiece, c. 1611, with painting of Christ blessing the multitude from c. 1878 by N. W. Fjeldskov.*

rering, mens tandsnit og profilled var malet med uægte guld og indskriftfelterne med blå farve. På feltet under det ovf. omtalte Getsemanemotiv kunne 1862 læses: »Fader! ville Du tage denne Kalk fra mig, dog skee ikke min Villie, men din!«. ¹¹

Altersølv. Kalk. 1) (Fig. 13), med skaft og knop formentlig fra 1623,²⁸ fod og bager fra første tredjedel af 1700rne, udført af Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens. Den 18 cm høje kalk har fod svarende til guldsmedens andre arbejder (jfr. Tåning s. 4607). Over en flad,

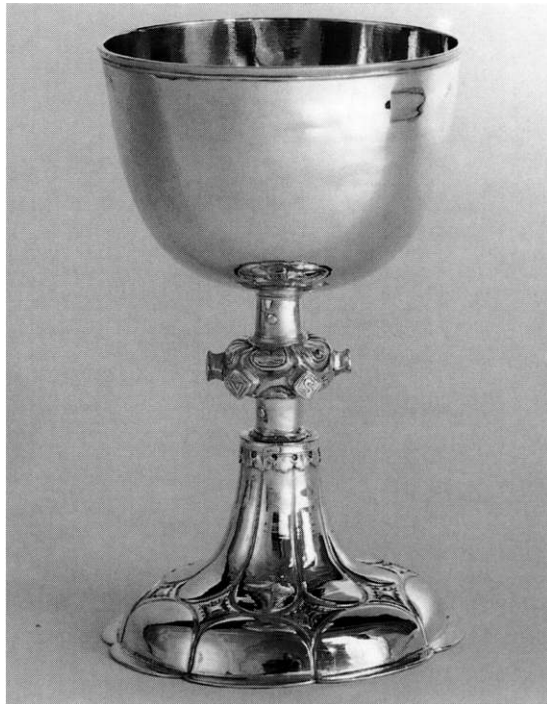

Fig. 13. Alterkalk, med skaft og knop formentlig fra 1623, fod og bæger fra første tredjedel af 1700rne, udført af Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens (s. 4811). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Chalice, the stem and knot probably from 1623, the base and cup from the first third of the 18th century, made by Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens.*

ottetunget plade er foden drevet op med et tilsvarende antal tunger samt fladrundbuer på randen; i sviklerne ruder med tungebort. Foroven danner en lille, tunget krave overgang til det runde skaftled. Knoppen, med fremspringende rudebosser, har på skraveret bund graverede versaler: »Ihesus« mellem tunger, hver med et bladornament. Bægeret er indvendig forgyldt. Mestermærke (fig. 14) på en af fottungerne (Bøje II, 1982, nr. 6128). Kalken repareredes 1634,¹⁶ og 1661 omtales den og disken som gamle og brudne.²⁰

2) O.1907 (fig. 16),²⁹ skænket ifølge indskrift: »Dette Alterbæger er skænket til Lundum Kirke af Alexander Genée f. i Lundumskov d. 23. Juni 1850.« Den 29 cm høje pokalformede kalk med drevne bladornamenter på den ottetungede fod, balusterskaftet og bægervulsten har indskrift

med graverede versaler under udkrænget mundingsrand på det plane bæger; endvidere to uidentificerede, formentlig engelske stempler, det ene lige under mundingsranden samt på foden, det andet kun på foden (fig. 29a og b).³⁰ Nu ude af brug.

†*Alterkalk*. 1616 var kalken af messing.¹⁶

Disk, muligvis fra 1623,¹⁶ 13 cm i tv., på den to cm brede fane graveret cirkelkors, under fanen sekundært graveret med skriveskrift: »Lundum kirke«. †*Disk*, af messing. Som ovf. omtalte †kalk, ligeledes nævnt 1616.¹⁶

Oblatæske (fig. 15), »Bekostet til Lundum Kirke af Hansted Hospitals Stiftelse 1829« (kirkeejer),¹³ udført af Ulrich Stallknecht, Horsens, oval form, 11 cm lang, 10 cm bred og 3,5 cm høj. På det svagt buede låg ses indskriften med skriveskrift, omgivet af indprikket og graveret båndmønster mellem graverede linjer. På æskens sider to dobbelte, indprikkede bølgelinjer. Under bunden tre gange mestermærke (Bøje II, 1982, nr. 6220) og med graveret skriveskrift: »Lundum Kirke«.

†*Vinflasker*. 1613 anskaffedes en tinflaske til kirkens vin, og 1637 købtes en ny, ligeledes af tin, af Jens kandestøber i Horsens.¹⁶

Vinskummeske, 1903, afsølv, udført af Rasmus Jensen, Horsens, og helt svarende til Ørridslevs (s. 4749). På laffet graveret cirkelkors, på skaftet latinsk kors under spidsbuet arkade og på bagsiden med skriveskrift: »Lundum Kirke«. Samme sted tre stempler: mestermærke (Bøje II,

Fig. 14. Detalje fra alterkalk. Mestermærke for Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens (s. 4812). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Detail of the chalice. Maker's mark of Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens.*

1982, nr. 6279), Københavnsmærke (19)03 og guardeinmærke for Simon Groth (1863-1904).

Alterkande, o. 1850, af sort porcelæn med guldkors og -kanter, 28 cm høj; fra Bing & Grøndahl.

Berettelsessæt. 1) 1990erne, af tin, bestående af kalk, 13 cm høj, disk, 9 cm i tv., oblatæske, 2,5 cm høj og 6 cm i tv. samt tre bægre, 4 cm høje, og en glasflaske; alt opbevares i lille kuffert af træ med blåt fløjsfoer; i præstegården. 2) 1892, af sølv, udført af ovennævnte Rasmus Jensen, og bestående af kalk og disk. Den 12,5 cm høje kalk har ottetunget fod med lille fodplade og standkant, konisk skaft, ottesidet knop og ægformet bæger. Eneste udsmykning er en spinkel perlekant ved overgang mellem fod og skaft, skaft og bæger og langs mundingsranden; på en af tungerne graveret cirkelkors. På bægerets underside og under fodens bund tre stempler: mestermærke (Bøje II, 1882, nr. 6282), Københavnsmærke (18)92 og guardeinmærke for Simon Groth. Disken, 7 cm i tv., har graveret cirkelkors mellem konturlinjer på fanen. Under bunden tre stempler svarende til kalkens. Sættet opbevares i sort læderetui, der er for lille, men nok har tilhørt det ndf. omtalte *†*sæt; i præstegården. *†**Berettelsessæt* omtales i inventariet 1862 som »1 nyt kirke-Etui af sølv i Kapsel til brug for sognepræsten ved sygeberettelse«. ¹¹

Fig. 15. Oblatæske, bekostet 1829 af Hansted Hospitals Stiftelse, udført af Ulrich Stallknecht, Horsens (s. 4812). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Wafer box*, donated in 1829 by the Hansted Hospital Foundation, made by Ulrich Stallknecht, Horsens.

Fig. 16. Alterkalk nr. 2, skænket 1907 af Alexander Genée (s. 4812). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Chalice no. 2*, donated 1907 by Alexander Genée, Brighton, born in the neighbouring village of Lundumskov.

Alterstager (fig. 17), fra o. 1585, svarende til bl.a. dem i Sporup (s. 3582); tidligst omtalt 1616.¹⁶ De 37 cm høje stager har lav, klokkeformet fod, profileret skaft med baluster over dobbelt cylinderled samt ret dyb lydeskål; lysepig af jern. I lydeskålen sekundært graveret med skriveskrift: »Lundum Kirke«. *Syvstager*. 1) En såkaldt Titusstage af messing, 37 cm høj. På fodens nederste trin er graveret med skriveskrift: »Lundum kirke«. Står nu i niche i triumfvæggens nordside. 2) O. 1900, fod, stamme og lydeskål af drejet træ, de seks arme er afsnoet, sortmalet metal. Nu på våbenhusloftet.

†Alterbøger. Bibel og alterbog, tidligst nævnt 1616,¹⁶ omtalt 1661 som »Henrøffuede« (stjålne).²⁰

Messehagler. 1) 1996, af merceriseret, rød bomuld og metaltråde, udført af væver Elisabeth Hofman, Hillerød. Mønsteret består af

Fig. 17. Alterstage fra o. 1585 (s. 4813). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Altar candlestick, c. 1585.*

græske kors og flammer; kanterne er gyldne, foeret af rødt silke. 2) O. 1893,¹¹ af rødviolet silkefløj med rygekors og kanter af sølv. Nu ude af brug.

†*Messehagler*. 1616 benyttedes én af rødt fløj,¹⁶ sandsynligvis den, kirketyven Mads Jaspersen³¹ (jfr. Tolstrup, †kalk og †disk, s. 4784) bortrøvede 1634.¹⁶ Som erstatning købtes 1634 af Birgitte Brockenhus på Urup en rød fløjshagel,¹⁶ der blev stjålet 1661.²⁰ Herefter anskaffedes én af grønt fløj, tidligst nævnt 1702, der i 1780'erne omtaltes som forslidt og med store huller.¹⁷ 1788 erhvervedes en ny, som o. 1860 afløstes af en hagel af silkefløj med ægte guldguloner.¹¹

Alterskranke, signeret 8. juni 1863 af sadelmager E. Eriksen, iagttaget ved udgravning af kor 1991, svarende til Hylkes (s. 4642), har mørkeblå, lakerede støbejernssøjler med kanneleret skaft og rankekapitel; basen og nedre del af skaftet har på begge sider rocailler. Skranken er opstillet i bue og har håndliste af lakeret egetræ.

Ved en ændring, antagelig i begyndelsen af 1900'erne, blev hver anden søjle fjernet og ligger nu på tårnloftet.

†*Alterskranke*, tidligst nævnt 1789, med gelænder af træ, der ønskedes malet blå,²¹ 1862 havde den perlefarve, nok fra 1850'ernes begyndelse.¹³ Lige inden den o. 1862 blev erstattet af den nuværende, havde den fem løse læderpuder med plads til 10 eller 11 kommunikanter.¹¹

Døbefont (fig. 18), af granit, sammensat af romansk kumme (finkornet, rødlig) og fod (grålig) fra o. 1908.²⁵ Den for egnen usædvanlige font har i faconen en parallel i Skanderup (s. 2912) og har formentlig oprindelig været pokalformet som denne. Den cylindriske kumme med lille vulst øverst på skaftet er 61 cm høj, 38 cm i tv. og 28 cm dyb. Udsmykningen består af to tynde rundstave under mundingsranden. Små rester af grålig maling har overlevet afrensninger i 1860'erne og o. 1890.²⁵ Fonten er tidligst nævnt 1661,²⁰ og 1862 stod den neden for alterskranken;¹¹ nu østligst i skibet ved korbuens nordside.

Dåbsfad, o. 1910,¹¹ af lys messing, 53 cm i tv., 4 cm dybt og med 10 cm bred fane.

†*Dåbsfad*, af messing, tidligst nævnt 1661,²⁰ omtalt som i stykker og gammelt i 1830'erne,¹³ men blev tilsyneladende først o. 1910 erstattet af et nyt (jfr. ovf.).

Dåbskande, anskaffet 1933,¹¹ af messing, 20 cm høj, med konisk korpus og bøjlehank; på korpus graveret med skriveskrift: »Lundum Kirke. 1933.« †*Dåbskander*. 1) 1862 nævnes en tinkande til dåbsvandet.¹¹ 2) 1904 skænkede Elisabeth Mozart Jensen, Raadved Kjærsgaard, en kande til kirken ifølge indskrift på lysekronerne i Hansted (jfr. s. 4851, nr. 1-2).

Korbuekrucifiks (fig. 19), o. 1670, af eg, nært beslægtet med krucifikset i Tulstrups altertavle (s. 2365), og som dette påvirket af billedskærer Peder Jensen Koldings stil. Den 90 cm høje Jesusfigur, som er fæstnet til korset med tre nagler, hænger i strakte arme, som har skarpt skårne blodårer. Begge hænder er gengivet med velsignelsesgestus. Jesus har langt, lokket hår, kort fuldskæg, lukkede øjne og mund samt lang, lige næse. Han bærer en flettet tornekrone.

Brystkassen er hvælvet med let fremstående ribben og sår i højre side. Lændeklædet har næsten vandrette, parallelle folder og samles i højre side i en stor knude, hvorfra to snipper hænger ned. De muskuløse ben har ligesom armene fremtrædende årer; fødderne er korslagte. Korstræet, 164 cm højt, 118 cm bredt, har trebladformede ender bortset fra forneden, hvor det formodentlig har været tappet ned i en korbuebjælke (jfr. ndf.). Både figur og kors står nu afrensedes bortset fra en malet indskrift med gylden skrift på tværarmene: »Temperamentum hoc Iustitiæ et Misericordiæ Divinæ Miremur non Rimemur«. (Denne blanding af guddommelig retfærdighed og barmhjertighed vil vi undres over, ikke granske i).³² 1940 registreredes på korsets bagside en egetræsådring eller gul maling, vel nok fra istandsættelsen 1878,¹¹ svarende til altertavlens og alterbordspanelets bemaling.

1850 hang krucifikset over korbuen;¹³ ifølge ovennævnte farverester må det have været op hængt således, at 92 cm af korsstammen var neden for buens overkant. Krucifikset flyttedes til nordvæggen, formentlig 1867; restaureret 1878.¹¹

Fig. 18. Romansk døbefont af granit på nyere fod (s. 4814). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Romanesque font of granite on new base.*

Fig. 19. Korbuekrucifiks fra o. 1670 (s. 4814). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Chancel arch crucifix c. 1670.*

Prædikestol (fig. 20), fra 1600rnes første fjerdedel, af eg, sandsynligvis fra samme værksted som den i Hansted (s. 4848) og nært beslægtet med den i Gjærn (s. 3335). Kurven har fem tredelte fag, hvis postament-, storfelt- og frisefyldinger nu alle er indrammet af profillister. Stolen har tidligere, i det mindste i storfelterne, haft tandsnit som i sydfaget, der har rester heraf på langsiderne. De forsænkede storfelter adskilles affem kannelerede søjler med toskanske kapitæler mellem ret høje postament- og frisefremspring med profilindrammede fyldinger. Den markante underbaldakin med kraftige volutbøjler og mellemliggende kugleled opsattes o. 1866, efter at stolen, der er placeret på triumfvæggens sydside, blev sænket i forbindelse med triumfmurens ommuring;¹¹ opgang gennem muren. *Bogpult*, anskaffet 1894 og af form som en stor, opslået bog,¹¹ svarende til den i Ovsted (s. 4575). Den erstattede en ældre *†bogpult*, der nævnes 1872.¹¹

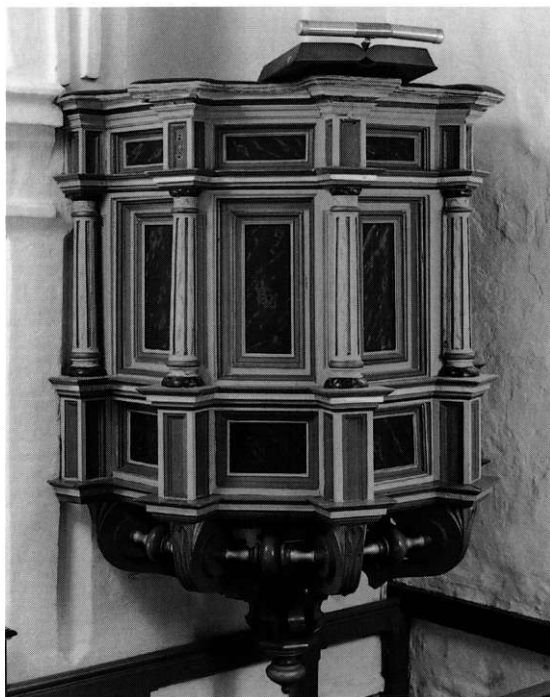

Fig. 20. Prædikestol fra 1600rnes første fjerdedel (s. 4815). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Pulpit from the first quarter of the 17th century.*

Stolen står med en bemaling fra begyndelsen af 1980erne, udført af kirkemaler Poul Andersen, Søsum;³³ benhvidt rammeværk med gråt, grønt, blåt, sølv og forgyldning på listerne, benhvide søjler med blå marmorering og forgyldte detaljer samt sorte, marmorerede fyldinger. Kun søndre fag har bevaret en bemaling i grå nuancer fra midten af 1940erne. Underbaldakinens farver, ligeledes fra 1980erne, er mørkere end kurvens.

1940 registreredes tre lag maling; ældst en tilsyneladende heldækkende brunrød, herover i felter og på profillister hhv. blåt og hvidt, muligvis fra 1805,²² og øverst egetræsådring, formentlig fra 1850erne.¹³ I 1860erne nævnes stolens egetræsbemaling med forgyldninger flere gange.¹¹

Stolestader, fra 1780erne,¹⁷ affyr, med rygstød med rektangulære fyldingsfelter og salmebogshylder fra 1862;¹¹ de er nu åbne, men havde indtil 1912 fyldingslåger, der i dag opbevares på våbenhusloftet; samme år gjordes sæderne mere

bekvemme.¹¹ De glatte gavle afsluttes foroven af en horisontal liste. De tre østligste stader på nordsiden stammer fra begyndelsen af 1970erne.

Stolestadernes bemaling i tre grågrønne nuancer hidrører fra begyndelsen af 1980erne. Det ældste lag maling var både på stole og låger perlefarvet, nævnt i 1860erne. 1886 ønskedes de malet med »egetræsoliemaling«,¹¹ nok den ådring, der nu ses på lågerne. Efter ændringerne 1912 maledes med blåt, derefter med brunt samt med to grå nuancer, bl.a. med et spidsbuet felt på gavlenes yderside (jfr. fig. 10). 1910 anskaffedes til gavlene 30 *lysepiber* hos G. Erstad-Pedersen, Århus. †*Stolestader* nævnes tidligst 1607, da en snedker betales for fem. I regnskaberne frem til 1670ernes slutning fortælles om gentagne reparationer; 1642 istandsatte Niels snedker fra Horsens nogle mandsstole og o. 1646 udbedrede Laurs Simonsen fra Underup en del.¹⁶

Hatteknager, opsat på skibets sydvæg o. 1863 (jfr. fig. 10), men 1940 flyttet til våbenhusets langvægge. 1886 ønskedes de egetræsmalet;¹¹ nu gråmalede.

†*Skrifte-* og †*degnestole*. 1642 blev den ovenfor omtalte Niels snedker fra Horsens betalt for at lave ny skrifte- og degnestol. 1673 erstattedes degnestolen af en ny, udført af snedker Jørgen Jørgensen.¹⁶ 1862 stod de hhv. nord og syd for alterbordet lige over for knæfaldet, men ved synet samme år ønskedes de fjernet. Herefter skulle præsten sidde på en klapstol bag alteret og degnen i øverste stolestade i sydsiden.¹¹ 1789 ønskedes begge stole malet blå,²¹ men lige inden de 1862 blev nedtaget, var de perlefarvede.

Armstol til præsten (fig. 22), antagelig fra 1874,¹¹ aflakeret eg eller bøg. I dens udformning er reminiscenser af rokoko.

Bænke, fire ens, nok fra 1900rnes første halvdel, malet i to grå nuancer, står i våbenhuset.

†*Bænke*. Ved 1860ernes begyndelse stod to korte bænke i koret og en ny, lang i våbenhuset. 1886 nævnes kun den i våbenhuset, og 1971 er der syv bænke i kirken.¹¹

†*Skab*, omtales i midten af 1640erne, da det fik ny lås.¹⁶

To ens *pengeblokke*, anskaffet o. 1850,¹³ af støbejern, svarende til den i Katstrup (s. 4722). De

Fig. 21. Pengebøsse fra 1914 (s. 4817). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Offertory box from 1914.*

92 cm høje blokke har firkantet fod, profileret baluster med vaseformet øvre led og firkantet bøsse med rundstave i hjørnerne samt penge-slids i lågets cirkulære fordybning. Nu på våbenhusloftet. Ved 1860ernes begyndelse stod de på hver sin side af indgangen,¹¹ men erstattedes 1914 af to ens *pengebøsser* (fig. 21) af messing fra G. Erstad-Pedersen, Århus.¹¹ Bøsserne er gørtlerfirmaets egen model, cirkulære, 15 cm i tv. med Georgskors i relief og pengetragt øverst til montering på væg; vægplade 23 cm i tv. Nederst på pladen firmastempel samt kirkens navn graveret med skriveskrift. †*Klingpung* nævnes i 1860erne.¹¹

Dørfløje. Skibets syddør, fra o. 1872, har seks spejlfyldinger,¹¹ nu malet i to grågrønne nuancer. Våbenhusdøren, fra første halvdel af 1950erne, er af lyslakeret eg med jernnitter på ydersiden; indvendig glat og gråmalet. †*Dørfløje.* O. 1647 erstattedes den gamle kirkedør (våbenhusdøren) med en ny, lavet af ovf. omtalte Laurs Simonsen fra Underup; den var beslået med jern, i rudeform, smedet af Peder smed fra Lund.¹⁶ O. 1872 udskiftedes denne dør med én svarende til skibets syddør.

†*Vestpulpitur*, formentlig fra sidste halvdel af 1700erne,¹⁷ med fyldingspaneler på brystværnet,

stod i tårnrummet. Nedtaget o. 1982 inden opsætning af nyt orgel.

Orgel, 1982, med fem stemmer, ét manual og anhangspedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition: Manual: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Gemshorn 2'. Pedal: anhang. Facaden, tegnet af Rolf Graae i samarbejde med orgelbyggeriet, er nedskåret på midten af hensyn til lysindfaldet fra vestvinduet og består af fire pibefelter og et centralt gitterfelt. Bemalet i beige og grå nuancer samt forgyldning. I tårnrummet. **Orgel*, 1883 eller 1884,¹¹ med fire stemmer, bygget af Frederik Nielsen, Århus; senere omdisponeret. 1982 flyttet til Ristinge kirke, Svendborg amt. På †pulpitur i tårnrummet.

Salmenummertavler. 1) To ens, anskaffet o. 1861,²³ med lodret rammestykke og udsavet topbræt; malet i to grågrønne nuancer samt sort; hvide skydebrikker med sorte tal. 2) 1904 fremstilledes endnu én, svarende til de ovenfor omtalte, blot mindre,¹¹ nu til angivelse af salmenumre ved dåb og nadver. 3) To ens (fig. 24) muligvis fra første halvdel af 1800erne, rundbu-

Fig. 22. Præstens armstol, formentlig fra 1874 (s. 4816). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Priest's chair, probably from 1874.*

ede og sortmalede, til at skrive på med kridt. Den indrammende liste har yderst et fladt tand-snit. Nu på våbenhusloftet.

Lysekroner, formentlig fra begyndelsen af 1900'erne, af messing med otte lysearme, hver til to lys. Midt i skibet.

†*Ligbåre*, købt 1615,⁹ nævnes senest 1630.¹¹

Klokke (fig. 23), sandsynligvis støbt 1861 hos S. Frich & Eftf., Århus,³⁴ tv. 69 cm, uden dekoration eller andre kendetegn. Hænger nu i slyngebom fra 1963. †*Klokke*, tidligst nævnt 1606.¹⁶ 1859 oplyses, at klokken bør repareres.²³

Klokkestolen, formentlig fra 1648, da Oluf Terkelsen betalte for »nyt klokkeværk«,¹⁶ er med skråstivere forankret i klokkestokværkets øvre samt i tagstolens bjælkelag ved tårnets søndre glamlul.

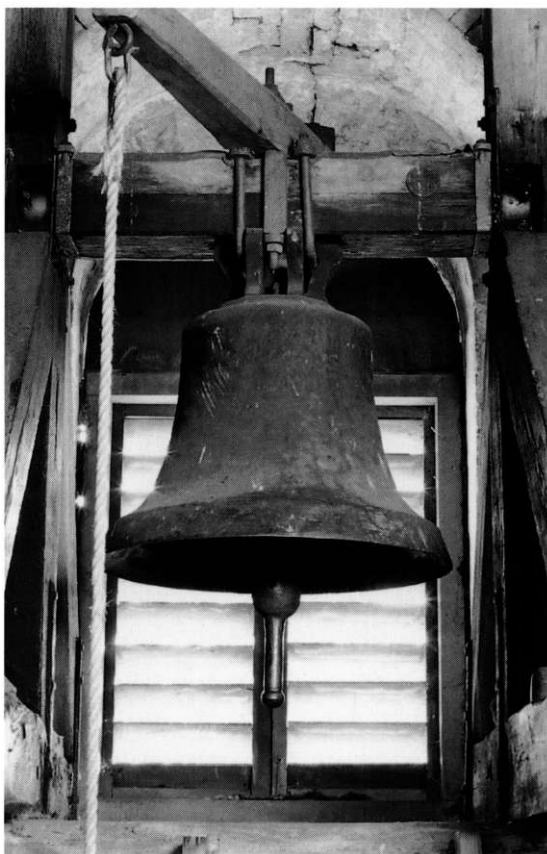

Fig. 23. Klokke, sandsynligvis støbt 1861 hos S. Frich & Eftf., Århus (s. 4818). Henrik Wichmann fot. 1997.
- Bell, probably cast in 1861 by S. Frich & Eftf., Århus.

Fig. 24. Salmenummertavle, muligvis fra første halvdel af 1800'erne (s. 4817). Henrik Wichmann fot. 1997.
- Hymn board, possibly from the first half of the 19th century.

GRAVMINDER

Begravelser i kirken. 1) I forbindelse med istandsættelse 1991 blev i koret undersøgt et nedgravet kammer, der lå umiddelbart under trægulvets bjælkelag og målte ca. 2x2 m; dybden ikke fastslået.³⁵ Jordvæggene var glattet med lerpuds og hvidtet. Måske er kammeret identisk med den begravelse, hvis fjæl 1784¹⁷ var »så rådne, at gamle folk nogle gange falder ned i den«. Ved undersøgelsen observeredes to voksenkister og tre barnekister, mens synsprotokollens beskrivelse 1862 oplyser, at der stod tre større og otte mindre kister.

De to voksenkister var rektangulære med svagt buet låg og havde været beklædt med sort stof, fastgjort med mange søm, hvoraf

nogle var sat således, at de dannede afdødes initialer og et årstal. På den ene (62 cm bred) læstes »PMS 1675«, utvivlsomt for Peder Mortensen, der var sognets præst 1641-72. Ifølge notatet fra 1862 var der på denne kiste »udgraveret korset og slangen, sindbilleder på Nåden og Synden«. På den anden kiste (190x62 cm) læstes »UUSZ 1687« utvivlsomt for Ulrich *Ulrichsen* Zitscher, der var sognets præst 1672-87 og svigersøn af ovennævnte.

Af de tre barnekister, der blev iagttaget 1991, alle af fyr, var den ene (61x26-24x23 cm) af samme type som voksenkisterne og havde ligeledes været stofbetrukket, mens de to andre (hhv. 32 og 39 cm brede) havde svagt trapezformede sider og profilerede låg, der typologisk tilhørte 1700'erne. På det bredeste låg, der havde været sortmalet, var der spor af oval plade og bladværk. 1862 sås på en af kisterne »MS« og »HM 1700«.

Fig. 25. Gravsten nr. 1, o. 1762, over Jørgen Madsen (s. 4819). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Tombstone no. 1, c. 1762, of Jørgen Madsen.*

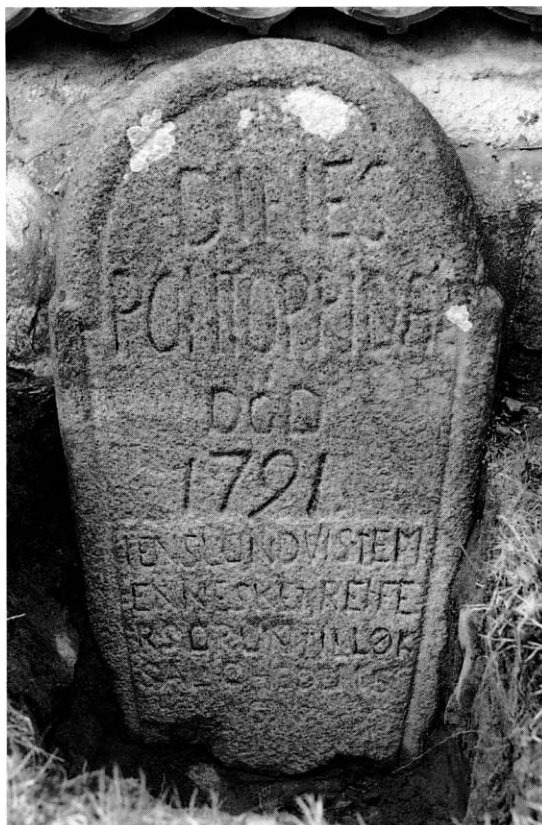

Fig. 26. Gravsten nr. 2, o. 1791, over sognets præst Dines Pontoppidan (s. 4820). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Tombstone no. 2, c. 1791, of the parish priest Dines Pontoppidan.*

2-3)(?) 1758¹⁷ »fattedes nogle fjæl over salig hr. Peder Toxverds begravelse«. Peder Toxverd (jfr. oblatæske i Hansted kirke) var stedets sognepræst 1688-1735. 1812¹⁸ var gulvet »synkefærdigt over begravelse nede i kirken« og 1841¹³ skulle gulvet over begravelse »ved kordøren« forbedres.

*Gravsten. *1)* (Fig. 25), o. 1762, såkaldt bondegravsten, over »Agtbare men nu(?) i døden salige mand Jørgen Madsen født i Lundum 1680 og død i Boerup bie [by] Kattrup sogn Ao 1762«. Rektangulær sten af rødlig granit, 116x61 cm, omkring 30 cm høj, hvoraf de øvre 16 er glathugget. Indskrift, der kun udfylder stenens øvre halvdel, med indhuggede versaler, hvis g'er er spejlvendte, inden for rammelinie; i hvert

Fig. 27. Gravsten nr. 3, o. 1800, over sognets præst Christopher Tikiøb (s. 4820). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Tombstone no. 3, c. 1800, of the parish priest Christopher Tikiøb.*

hjørne kvartcirkelslag og ansigtslignende streger. Nu i haven til Dagmarsgård øst for landsbyen.

2) (Fig. 26), 1700rne, med sekundær indskrift o. 1791, over »Dines Pontoppida[n] død 1791«. Stenen er af gråbrun granit, trapezformet, halvrund foroven, afbrudt forneden, nuværende højde 113 cm, bredde 62-50 cm. Fordybte versalindskrift på nyhugget flade inden for rammelinie. Under årstallet, på den oprindelige flade, står med tilsvarende, men mindre bogstaver »lens Lund viste mennesket retfers [!] grun [!] til løksalighed...«. I anden omgang er stenen sat for sognets præst Dines Børgesen Pontoppidan,

der var tiltrådt 1773 og i funktion til sin død³⁶. Stenen er, halvt nedgravet, placeret op ad vestre kirkegårdsmurs søndre del.

3) (Fig. 27), o. 1800, såkaldt bondegravsten, over »Pastor Christopher Tikiøb fød den 2 Feb. 1740«. Gråbrun granit, svagt trapezformet, afbrudt forneden; nuværende højde 169 cm, bredde 63-58 cm. Den indhuggede indskrift, der benytter sig af en blanding af store og små bogstaver, hvoraf enkelte er skriveskriftstyper, er placeret inden for en ramme, som foroven afsluttes med slyngninger og en diagonalstillet blomst i hvert hjørne. Denne dekoration har træk fælles med den omtrent samtidige på gravtræ nr. 1 i Vedslet (s. 4693). Indskriften er ikke afsluttet, hvorfor Christopher Tikiøb, der var stedets sognepræst 1791-1810, nok selv har ladet stenen fremstille i sin embedsperiode (jfr. gravsten nr. 4). Nu placeret op ad våbenhusets vestre væg.

Fig. 28. Gravsten nr. 4, o. 1803, over Mette Sophie Tikiøb, hustru til sognepresten (gravsten nr. 3) (s. 4821). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Tombstone no. 4, c. 1803, of Mette Sophie Tikiøb, wife of the parish priest (tombstone no. 3).*

4) (Fig. 28), o. 1803, over »Madame Mette Sophie Tikiøb fød den 28 Aug: 1758 død den 18 Feb: 1803«. Stenen er af mørk granit med røde og grå korn, trapezformet, 148x68-56x18 cm. Indskriften står med indhuggede versaler inden for oval ramme. Hustruen til pastor Tikiøb (jfr.

gravsten nr. 3) var født Olrog og modtog 1798 Landhusholdningsselskabets sølvmedalje for »i en tid affire år at have forfærdiget 1089½ alen« af forskellige stoffer (jfr. Vær, gravsten nr. 3). Indgår i gravstensparken ved kirkegårdens sydøstre hjørne.

KILDER OG HENVISNINGER

LAVib: Præstearkiver: Lundum kirkes regnskabsbog 1607-78 (C. KRB. 274). *Ved embedet*: Synsprot. 1862 f. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15.

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske landsbykirker IV, 1887, s. 237-40. - Indberetninger ved Einar O.Jensen 1940 (inventar), Mogens Larsen 1982 (inventar), Carsten Lund og Henrik F. Nørfelt 1982 (orgel), Peter Kristiansen 1991 (gravrum) og Birgit Als Hansen 1998 (glasfragment).

Tegninger og opmålinger. NM2: Skitse af døbefont ved I.C. Hansen 1902. Grundplan ved E. Lerbech-Sørensen 1969. Stolestader og orgelfacade ved Rolf Graae 1980.

Kgl. bygn.insp. Århus: Korrespond. og tegn. siden 1937.

Horsens museum: V. Norn 1909 (våbenhus).

Litteratur: MeddÅrhSt. 1970, s. 98-99 (varmeanlæg), 1983, s. 122 (orgel og indiv. istandsættelse), 1990, s. 144 (tag og stendige), 1992, s. 131 (altertekstiler og istandsættelse af korgulv). Landskabskontoret i Vejle amt: Kirkernes omgivelser, 1989, s. 83.

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård, bygning og gravminder ved Kjeld de Fine Licht, kalkmaleri og inventar ved Sissel F. Plathe og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1998.

¹ DiplDan. 4. rk. IV, nr. 316.

² ÆldDaArkReg. II, s. 137.

³ DaMag. 4. rk. II, s. 40.

⁴ Kronens Skøder 26. aug. Præstegården havde hidtil været bortfæstet til en bonde, som havde betalt sin landgilde til præsten, der boede i Horsens. Ordningen hørte op, da præsten fik præstegården overdraget af kongen. Det er usikkert, om der bag ordningen gemmer sig en ældre annekction til en af kirkerne i Horsens.

⁵ Iflg. KancBrevb. 19.juni 1573 var kongetienden sat i pant hos borgmester i Horsens Christoffer Skaaning. Efter dennes død blev pantet indløst 2. nov.

1587; 11.juni 1593 klagede bønderne over, at kongetienden var sat for højt. At de fik medhold ses aftien-detaksten 25. aug. samme år, da Niels Skram til Urup fik fæstet, jfr. 24. feb. 1591. Hverken kirke- eller kongetiende optræder i registerbøgerne over tiender i Århus stift 1572. 4. feb. 1631 fik Jesper Madsen i Lillerup livstidsbrev på både kirke- og kongetiende.

⁶ Kronens Skøder 7. sept.

⁷ LAVib. Landstingets skøde- og panteprot. 1694-96, f. 308.

⁸ HofmFund. II, s. 302, jfr. Sv. Aa. Bay: Hansted Hospital 1705-1955, i ÅrbÅrhSt. XLVIII, 1955, s. 5-48.

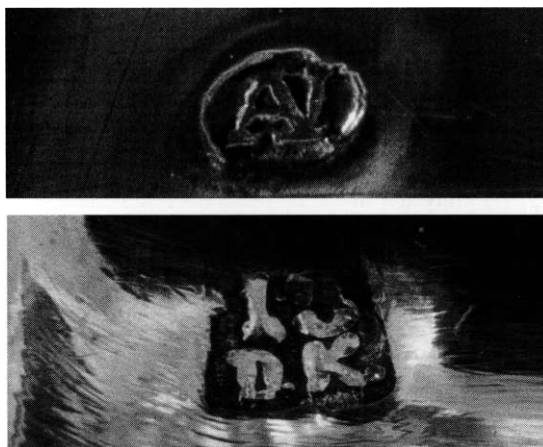

Fig. 29. Detalje fra alterkalk nr. 2, stempler på bæger og fod (s. 4812). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Detail of chalice no. 2, probably the maker's mark on the cup and base.*

⁹ Lundum kirke er blandt de få i Gammel Skanderborg amt, hvis regnskabsbog fra en lang årrække i 1600'erne er bevaret (i LAVib). For årene 1610-20 supplerer den de »6 års kirkeregnskaber...indsendt 1620«, der ligger i RA.

For en sædvanligvis slet belyst periode giver regnskaberne 1606-78 dels et ret detaljeret indblik i en række forhold vedr. kirkens økonomi og dertil hørende inventaranskaffelser og entrepriser vedk. bygningen, dels kaster de lys over involverede håndværkere og leverandører og giver lejlighed til at drage sammenligninger med andre kirker. Ikke mindst de sidstnævnte aspekter har Birthe Mosegaard Nielsen udnyttet i sin afhandling om Skanderborgegnens kirker 1604-62, i *ÅrbÅrhSt.* LXV, 1974, s. 57-135.

Henvisninger til tildragelser, der ligger inden for regnskabsbogens åremål, gælder såvel nævnte artikel som selve regnskabsbogen og de 6 års rgsk. i RA.

¹⁰ RA. Min. for Kirke- og Undervisn. 1. kt. J.nr. BB 35/1875.

¹¹ Synsprot. 1862f.

¹² LAVib. Provsteark. Voer hrd.s provsti 1780-1812. Indk. breve (C30D. 7).

¹³ LAVib. Provsteark. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C30I. 2).

¹⁴ Abrahamsen: Orientering, s. 56: 2,4°.

¹⁵ Under byggearbejde 1982 kunne iagttages frådstensmurværk ved syddøren, og man observerede ved det nærmeste vindue, at dets tilmuring var foretaget med marksten.

¹⁶ Rgsk. 1607-78.

¹⁷ LAVib. Århus bispeark. Kirkesyn 1700-1803 (C3. 1166-76).

¹⁸ LAVib. Århus bispeark. Korresp. Voer hrd. Lundum-Hansted 1708-1844 (C3. 685).

¹⁹ Noterne 17 og 18.

²⁰ LAVib. Århus bispeark. Voer hrd.s bog 1661 (C3. 1102).

²¹ Noterne 17 og 12.

²² LAVib. Provsteark. Voer hrd.s provsti 1799-1812. Adsk. sager (C30D. 9).

²³ LAVib. Hansted hospital. Breve 1854-65 og Arb.-prot. 1829-71 (C652A).

²⁴ Noterne 13 og 23.

²⁵ LAVib. Provsteark. Voer-Nim hrdr. Synsprot. 1855-1938 (C34. 3-4).

²⁶ Samtidig leverede Elin Stefånsdöttir nyt altertæppe, alterdug og tæppe til knæfald samt betræk til præstens armstol.

²⁷ Opbygningen minder også til dels om den yngre tavle i Lyngå (s. 1774).

²⁸ Note 16. Kalk og disk vejede 24 lod.

²⁹ Note 25. Ved synet 1907 noteredes, at direktør Alexander Genée var bosat i Brighton.

³⁰ Det ene stempel, som er gentaget to gange, er formentlig sammenskrevet AV, det andet 13 over D.K.

³¹ JySam1. 4. rk. VI, s. 332.

³² Oversat af Peter Zeeberg.

³³ NM. korrespondanceark., j.nr. 191/82.

Fig. 30. Detalje fra altertavle. Storstykkets nordre vinge (s. 4810). Henrik Wichmann fot. 1997. - *Detail of the altarpiece. The north wing of the central panel.*

³⁴ Noterne 23 og 25.

³⁵ Til beretningen i NM slutter sig omtaler i Horsens Folkeblad 11. og 14. sept. 1991. Blandt de til NM indbragte småfund, der fremkom ved harpning af fyldjorden i kammeret (inv.nr. D 296-310/1991), skal foruden det ovennævnte vinduesglas nævnes prydhoveder fra kistesøm, både glatte og rosetformede, en lille, udvendig dekoreret træske uden låg (8,7x15,3x4,1 cm) samt en flaske af grønt glas (højde 8,5, diameter 1,8 cm). Ved identifikation af de begravede modtog man bistand fra Sigurd Zachø.

³⁶ Præsternes funktionsår efter Wiberg: Præstehist.

SUMMARY

Lundum church possesses no unusual features and presumably dates from around the year 1200. Like neighbouring Tolstrup church (p. 4772) the lower parts of the walls are built of granite ashlar, and the upper parts of calcareous tufa. Vaults were put up in the chancel about 1500. In the same span of time a porch was added to the nave's south side as well as a relatively large tower at its west gable. The extant blind arcades on the east gable of the tower are reminiscent of the corresponding gable at Tåning church (p. 4598). There are also other details which link the two towers. Among the bigger alterations carried out in more recent times must be mentioned a rebuilding of the nave's east wall in the Neo-Gothic style in 1866, and the addition of a stone-built stair annex on the north side of the tower in 1887.

All that remains of the church's earliest interior are the basin of the Romanesque font, which is an unusual one for the area, and an altar which is probably contemporary with it. The chancel's furnishings otherwise date from the florescent era at the beginning of the 17th century. The altar is enriched by a painted altar frontal its framework embellished with impressed rosettes and incised lines. The altarpiece from 1611, closely related to the one in Hansted, now displays a painting c. 1878 by N. W. Fjeldskov in an imitation of inlaid wood. In 1616 the

†chalice and †paten were of brass. The present chalice and paten probably date originally from 1623, but only the stem and knot of the chalice are preserved after alterations made to it by Mogens Thommesen Løwenhertz in the first third of the 17th century. The pulpit is from the first quarter of the 17th century, and again closely related to the pulpit in Hansted church. A †confessional and †parish clerk's pew from 1642 have completed the furnishings of the chancel and east end of the nave. †Service-books and a †chasuble were stolen during the Swedish wars in the 1650s. New pews were installed during an extensive refurbishment of the church in the 1780s. In the course of the 19th century the earlier furnishings were replaced by new; a bell in the tower, 1861, and an altar rail c. 1862. Additional acquisitions included a wafer box made in 1829 by Ulrich Stallknecht of Horsens, and c. 1850 two alms posts of cast iron.

After the 1780s restoration the pews, †confessional and †parish clerk's pew were painted blue, and possibly also the altar frontal and details on the altarpiece were given the same colour in 1805. About 1862 some of the furniture had a pearl-grey colour but during the third quarter of the 19th century all fixtures and furnishings were painted in imitation oak-grain. The present colour schemes date from refurbishments undertaken in the 1940s and 1980s.

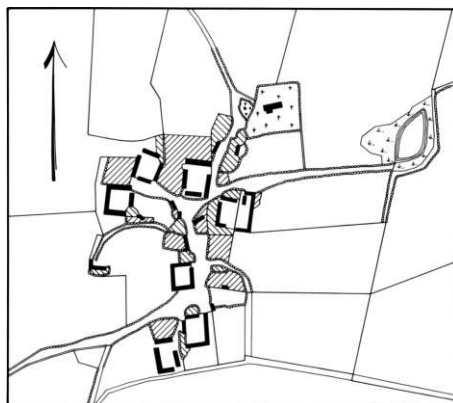

Fig. 31. Lundum 1:10.000. Opmålt 1817 af N.G. Helmådt, kopieret 1982 af B. Andreasen. - *Map of the village.*

